

социально-демографические последствия Голодомора в Украине. Энциклопедия подготовлена в академическом стиле. В ней показаны охвачены голодом области и районы республики, деятельность непосредственных организаторов Голодомора. Исследователю с новых позиций удалось проанализировать само понятие «жертвы Голодомора». - Автор аргументировано и ответственно с позиций ученого подтвердил цифры умерших в годы голодомора - более 7000000 погибших от искусственного голода и больше 18 млн. крестьян с признаками физических и психологических повреждений. Положительным моментом энциклопедии является подготовленная отдельная статья посвящённая каннибализму - страшному явлению периода людомора в республике. Десятки таких дел найдены в архивохранилищах Украины и зарубежья, энциклопедия обобщила основные процессы в исследовании украинской трагедии. Основная задача издания - информирование сегодняшнего общества и будущие поколения о Голодоморе - геноциде в Украине. «Энциклопедия Голодомора» является первым такого рода изданием в Украине, но оно не исчерпывает тему трагедии украинского села в 1932-1933 гг.

Ключевые слова: голодомор, Украина, геноцид, преступление, крестьянство, власть, память, правда, система, коллективизация.

ABSTRACT

Ivan Romanyuk

Vinnitsya Mykhajlo Kotsyubinskyj State Pedagogical University
Dr (History), Professor (Ukraine)

Olexandr Kryvoruchko

Vinnitsya Mykhajlo Kotsyubinskyj State Pedagogical University,
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

Encyclopedia of the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine / Opening remarks by Yevgeny Nishchuk; Preface, the author's text of Vasily Marochka. - Drohobich: "Kolo», 2018. - 576 p.

The article is dedicated to the scientific-memorial publication devoted to the Holodomor-genocide of the Ukrainian people in 1932-1933. The book reveals the causes, socio-demographic consequences of the Holodomor - genocide in Ukraine. Encyclopedia prepared in academic state. It shows the regions and districts of the republic covered by hunger, the activities of the direct organizers of the Holodomor. The researcher from the new positions managed to analyze the very concept of "victims of the Holodomor." - The author was argued and, according to the scientist, prepared the figures of the deceased during the Holodomor - more than 7 million victims of artificial famine and more than 18 million peasants with signs of physical and psychological damage. A positive point of the encyclopedia is a separate article devoted to cannibalism - a terrible phenomenon of the period of humanity in the republic. Dozens of such cases are found in the archives of Ukraine and abroad, the encyclopedia generalized the main processes in the investigated Ukrainian tragedy. The main task of the publication is to inform today's society and future generations about the Holodomor - genocide in Ukraine. The Encyclopedia of the Holodomor is the first such publication in Ukraine, but it does not exhaust the theme of the tragedy of the Ukrainian village in 1932-1933.

Key words: famine, Ukraine, genocide, crime, peasantry, power, memory, truth, system, collectivization.

Статтю подано до редколегії 20.01.2019 р.

УДК 94(477):[323.281:323.15]"1937-1938"
DOI 10.31652/2411-2143-2019-27-131-133

Павло Кравченко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

«Великий терор» в Україні: німецька операція 1937-1938 років / Упоряд. Альфред Айсфельд, Наталія Сердюк. – К.: К.І.С., 2018. – 1248 с.

Анотація. У статті прорецензований збірник документів, матеріали якого висвітлюють у хронологічній послідовності процес підготовки і проведення органами НКВС УРСР масової «німецької операції» — складової «Великого терору» в СРСР у 1937-1938 рр.

Наукові записки ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського

Розкриваються історичні обставини появи наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. та особливості його виконання в УРСР у контексті «національних операцій». Охарактеризована методика відбору «ворогів народу» німецької національності - жертв операції, технології проведення в її рамках масових репресій, методи допитів тощо.

Ключові слова: «німецька операція», шпигунство, ворог, політичні репресії, страта, «Трійки».

В українських та зарубіжних істориків не зникає інтерес до вивчення історії сталінських репресій. Тема і справді є практично невичерпною, принаймні, на сучасному етапі її дослідження. Стосується це і періоду «Великого терору» 1937-1938 рр., коли фізичне знищення людей почало стосувалися сотень тисяч осіб і здійснювалося за чітко розробленими планами, затвердженими на найвищому рівні політичного керівництва СРСР. Для більш глибокого осмислення тих драматичних подій, їх причин та наслідків, важливе значення має введення в науковий обіг нових, невідомих дослідникам документів, що зберігаються в архівах нашої країни та за кордоном. Рецензований збірник документів, що присвячений проведенню однієї з національних репресивних операцій – «німецькій», є вагомим внеском у справу більш ґрунтовного вивчення подій того часу.

Зазначимо, що книга – результат спільної роботи українських та німецьких дослідників, і його специфіка полягає у наявності документів німецького походження, які раніше не були представлені у публікаціях щодо німецької операції. Тепер, дякуючи співробітникам Інституту культури та історії німців Північно-Східної Європи при університеті м. Гамбург, які багато років займаються вивченням проблем політичної, соціально-економічної і соціально-духовної історії СРСР та УРСР, зокрема національної політики більшовицького тоталітарного режиму, можливості дослідників розширились.

Видання містить вступне слово від редколегії, огляд історіографії, оглядову історичну статтю, документальну частину, примітки до документів, іменний та географічний покажчики, список скорочень, ілюстрації та перелік опублікованих документів.

Слід відзначити вступні статті. Перша, підготовлена С.Кокіним, старшим науковим співробітником Інституту історії України НАН України, аналізує стан вивчення питання у вітчизняній та зарубіжній історичній науці. Слушним є зауваження автора статті про те, що «незважаючи на очевидні досягнення у вивченні проблеми політичних репресій і у наповненні конкретно-історичним матеріалом великої кількості наявних лакун, у сучасній історіографії іноді має місце й недостатньо глибоке теоретичне осмислення природи російського більшовизму, його теорії й практики ведення політичної боротьби. Зокрема, залишається поза увагою багатьох дослідників основний постулат марксизму-ленінізму, тобто більшовизму — використання насильства («повитухи історії») як засобу захоплення, утримання і поширення своєї влади на нові території й контингенти населення». І ще на один важливий аспект вивчення проблеми терору звернув увагу С.Кокін - на його, значною мірою, національний характер:

«У 1937-1938 рр. – стверджує він, - відбулась своєрідна «етнізація» Великого терору. Цей напрямок досліджень, на наш погляд, потребує «подальшого конкретно-історичного вивчення національних операцій і порівняльного аналізу їх з іншими репресивними акціями НКВС у період «Великого терору».

Стаття Альфреда Айсфельда, наукового співробітника Інституту культури та історії німців Північно-Східної Європи при університеті м. Гамбург (ФРН), розкриває причини, хід та наслідки проведення німецької операції. Автор зосередив увагу на окремих деталях її проведення: діяльність «двійок» і «трійок», методи допиту, характер звинувачувальних вироків».

Основна частина книги – документи. Загалом у збірнику їх опубліковано 258, які датовані 1934-1991 рр. Основний масив документів - 249 - безпосередньо датовані 1937-1938 рр.

Основна частина документів характеризує зміст діяльності органів НКВС.

УРСР з організації й проведення німецької операції. У багатьох випадках репресії проти німців розглядаються крізь призму національних операцій у цілому, що дає можливість дослідникам бачити цільну картину «Великого терору». Значний інтерес представляють документи, що відображають реагування німецьких дипломатичних представництв на події, що відбувалися.

Збірник документів упорядковано за хронологічним принципом без поділу на окремі розділи, що, на наш погляд, є конструктивним. Більшість документів уперше вводиться до наукового обігу, хоча для відтворення більш цілісної історичної картини і причинно-наслідкових зв'язків в організації й проведенні німецької операції використано декілька відомих документів.

В опублікованих у збірнику документах є інформація про проведення «німецької операції» на території Вінницької області, яка, хоч і не входила до числа всесоюзних чи всеукраїнських «лідерів» по репресуванню німецького населення, та все одно, поряд з

українською, польською операціями терор проти німців тут мав місце. Зокрема, у документах містяться дані про арешти, звинувачення та допити осіб німецької національності, що проживали у м.Вінниці, Гайсині, Жмеринці, Липовці, Могилів-Подільському, Чечельнику, Козятині. Наприклад, «Участники организации создали ряд повстанческих ячеек на территории Могилев-Подольского округа Винницкой области. Организация ставила перед собой задачи активных повстанческих выступлений в период войны Германии с СССР. По делу было арестовано 11 человек. Созналось 8. В результате рассмотрения дела тройкой при УНКВД 6 участников организации приговорены к расстрелу».

Цікавими для дослідників є окремі документи, що стосуються голоду 1932-1933 рр. в Україні. Док. № 72 містить «зінання» арештованої колишньої співробітниці Німецького консульства в м. Одесі Ельзи Лутц-Гарш про її навмисне «спотворене» висвітлення подій в українському селі під час Голодомору.

На наше переконання, матеріали збірника документів сприятимуть більш глибокому вивченню та аналізу подій «Великого терору» в цілому та проведення «німецької операції» зокрема, як в СРСР та в Україні, так і на регіональному рівні. Видання, поза сумнівом, зацікавить науковців, освітян, краєзнавців, і стимулюватиме подальші дослідження в цьому напрямкові.

Павло Кравченко

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского,
кандидат исторических наук, доцент (Украина)

«Большой террор» в Украине: немецкая операция 1937-1938 годов / Состав. Альфред Айсфельд, Наталия Сердюк. – К.: К.І.С., 2018. – 1248 с.

Аннотация. В статье прорецензирован сборник документов, материалы которого в хронологической последовательности раскрывают процесс подготовки и проведения органами НКВД УССР массовой «немецкой операции» - составной части «Большого террора» в СССР в 1937-1938 гг. Проанализированы исторические обстоятельства появления приказа НКВД СССР № 00439 от 25 июля 1937 г. и особенности его выполнения в контексте «национальных операций». Охарактеризована методика отбора «врагов народа» немецкой национальности – жертв операции, технологии проведения в ее рамках массовых репрессий.

Ключевые слова: «немецкая операция», шпионаж, враг, политические репрессии, казнь, «Тройки».

ABSTRACT

Pavlo Kravchenko

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky,
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

"Great Terror" in Ukraine: the German operation of 1937-1938 / Composition. Alfred Eisfeld, Natalia Serdyuk.- K. : K.I.S., 2018. - 1248 p.

The article reviewed a collection of documents prepared by Ukrainian and German researchers of political repression of the Stalin period. The materials of the collection, which include 258 documents submitted for publication by the Ukrainian and German sides, show in chronological order the process of preparing and conducting by the NKVD of the Ukrainian SSR the mass "German operation" - an integral part of the "Great Terror" in the USSR in 1937-1938. The two introductory articles analyzed the historiography of the issue, the historical circumstances of the appearance of the order of the NKVD of the USSR No. 00439 of July 25, 1937, and the peculiarities of its implementation in the context of "national operations". The content of the documents reveals the forms and methods of selecting the "enemies of the people" of German nationality - victims of the operation, technology for conducting mass repressions within it, the composition of the "crimes" of Germans - citizens of the USSR and foreign nationals.

Key words: "German operation", espionage, enemy, political repression, execution, "Troika".

Статтю подано до редколегії 20.01.2019 р.